

Binder Pál

ADATOK A HOMORÓDSZENTPÁLI SZENTPÁLI CSALÁD TÖRTÉNETÉHEZ

A lengyel nyelvet jól beszélő Szentpáli István diák I. Rákóczi György neves diplomatája volt. Az öreg Rákóczi naplójában (1633) ezeket írta róla: "Martius 10 die...Eodem die bocsátottuk Szentpálit Krakkóba Svarcenburchoz... Szentpálinak költségére fl.80. Junius 6 die. Bocsátottuk Szentpáli István deákunkat diplománkkal Eperjesre követünkhöz."¹

Szentpáli egyaránt otthonosan mozgott a fényes Portán vagy Lengyelországban. 1633. októberében I. Rákóczi György latinnyelvű megbízólevelet ad Szentpálinak.² 1634-ből megmaradtak Szentpáli portai levelei.³ 1636. július 17-én a fejedelem a lengyel végekre és Kozákországba küldi Homoródszentpál szülöttjét. (A tatárországi széleken fekvő Konecpole újabb neve Pervomajszk).⁴ Augusztus közepén Szentpáli a ma Ukrajnában fekvő Szavranból (Datum in Ustya Zawran ad Hypanim) értesíti urát a tatárok kozákországi gyakori betöréseiről.⁵ Szeptemberben rövid időre ismét itthon van s harmadik követségi utasítása 1636. szeptember 15-én keltezett.⁶ Szeptember 23-án már a Prut felső folyása mentén fekvő Mikulicsin ukrán faluból küldi jelentéseit.

Utolsó, 1636. évi jelentését a podóliai Bárban keltezte. Külföldi megbízásai sikeres végrehajtásának jutalmául a fejedelem megerősíti a homoródszentpáli kúria és a szomszédos falvak birtoklásában.⁷

A harmincéves háborúban Erdély a svéd király vezette protestáns liga tagja volt. A svéd hadak fővezére, Linnard Torstenson 1642-ben elfoglalta Sziléziát és Morvaországot, több csatában leverte a Habsburg császár hadait. Az erdélyi-svéd szövetségkötés Maurer Mihály és Hajdú György mellett Szentpáli István érdeme volt.⁸ I. Rákóczi György fiát, Zsigmondot a brünni Spielberg várát ostromló Torstensonhoz küldte, azonban a két szövetséges nem sokáig működhetett együtt. A bécsi császár ajándékai által befolyásolt török Porta nem nézte jó szemmel az erdélyi fejedelem tekintélyének növekedését és a fejedelemfit visszatérésre kényszerítette. Az emiatt megcsaltnak érzett protestáns liga, feledve az öreg Rákóczi addigi szolgálatait, megtagadta a szerződés kötelezettségeinek teljesítését és az erdélyi fejedelemnek nem adott többet összesen 30 000 tallérnál, habár másfél éven át saját költségén viselt táborozást.⁹

A harmincéves háborúban tevékeny résztvevő Rákóczi György szükségesnek tartotta a török Porta és a budai basa jóakarátát is elnyerni. Ezért szükséges volt diplomatái állandó bevetésére. Így került sor többek között 1644-ben "Stephano Szentpáli de Homorod Szentpal aulae familiari ad Illustrissimi Vezirum Budensem expeditora" - tehát Szentpáli küldetésére a budai vezírhez.¹⁰ 1646. december 14-én aztán már Gedanumból, magyarul Danckából (Gdansk, Danzig) értesíti a fejedelmet lengyelországi kalandjairól.¹¹

Valószínűleg a fennebb említett Homoródszentpáli N. István és Baráthi Borbála volt fia az 1651-ben született Szentpáli Ferenc, a XVII. század legjelentősebb erdélyi paszkvillus szerzője. Ő a kolozsvári unitárius kollégiumban tanult s gúnyversei miatt már 1689-ben Teleki Mihályal került ellentétbe.¹² Teleki

kancellár 1690-ben bekövetkezett halála után Szentpáli paszkvillusai Veterani császár tábornokot is foglalkoztatták.¹³ 1697-ben gróf Teleki László felségi kérelmet terjesztett Bécsbe az atyját gyalázó Szentpáli Ferenc megbüntetése miatt. 1697-ben maga Lipót császár adott ki rendeletet Szentpáli Ferenc ellen a Teleki grófok által támasztott panasz tárgyának orvoslása iránt.¹⁴ Mivel Johann Sachs von Harteneck szász gróf ellen is paszkvillusokat írt, 1700. augusztus 1-én Fejérváron a szebeniek meglövétek. Az erdélyi rendi nemzetekről (magyarokról, szászokról, székelyekről) és vallásokról írt versei az erdélyi irodalom valóságos gyöngyszemei.¹⁵ 1705-ben Szentpáli Ferenc a kurucok elől Szebenbe szorult.

Az akkori viszonyokra jellemző, hogy az erdélyi fejedelemség egyik legnevesebb diplomatáját unitárius hitvallása miatt 1638-ban kitámadták és halálra ítélték.¹⁶ Ne feledjük, hogy 1638 a dési egyezés éve. Július 1-7. között az országgyűlés által kiküldött bizottság Désen tartott ülésén az újítással vádolt unitárius egyházra kényszerítette az ún. dési egyezséget. Ez az egyezés arra kötelezte az unitáriusokat, hogy Jézust isteni tisztelettel imádják, az Atya, Fiú és Szentlélek nevében kereszteljenek, vallási könyveiket pedig bocsássák fejedelmi cenzúra alá. A dési egyezés főoka a vallási türelmetlenség volt. A szombatos mozgalom elfojtására vonatkozó 1638. évi országgyűlési végzést nemcsak a szombatosokra, hanem az unitáriusokra is alkalmazták.¹⁷

1638-ban Rákóczi György teljesen szét akarta zúzni a szombatosok népi bázisát. A Désről távolmaradókat a fejedelem emberei és az egyháziak képviselői felkutatták és áttérésre kényszerítették. A fejedelem udvari papja, Medgyesi Pál beszámol urának a "zsidózó szegény székelyek nagy tudatlanságáról." Geleji Katona István püspök meglepedéssel vette tudomásul: "ama kolozsvári ötvöst Toroczka János káromkodásáért a mi kegyelmes urunk igaz törvény szerint Désen kövekkel agyon vereté." A szombatosok paraszti tömegbázisának szétzilálása mellett folyamatosan tárgyalták az előkelőbb szombatosok és unitáriusok ügyeit is. A legjobban ismerjük a szombatos Paczolai Péterné Kornis Borbála perét. Ebben a fejedelem különös hangsúlyt helyezett a vádlott vagyonának megszerzésére. A perben kihallgatott unitárius papok egybehangzóan tanúsították, hogy Kornis Borbála megkeresztelt unitárius volt. 1638-ban megidézték a hetvenedik éve körül járó Péchi Simont, egykori kancellárt is.

A dési eljárás a fejedelem szempontjából teljes sikerrel járt. A politikai ellenzékét megsemmisítette, az egyháziak követeléseit teljesítette és a fejedelem birtokszerzési akcióit is törvényesítette.¹⁸

Ebben az összefüggésben kell vizsgálnunk homoródszentpáli Szentpáli István elleni pert is. Erről Komáromy András neves levéltáros szerzett tudomást Kisküküllő vármegye levéltárában. Végezetül szó szerint idézzük Komáromy jelentését a Szentpáli István ellen indított perről:

"Nagyon hosszúra terjedne jelentésem, ha mindazt fel akarnám sorolni, a mi e levéltárban, történeti szempontból fontos, érdekes és tanulságos, de meg kell emlékezmem röviden arról a főben járó pörről, melyet a magistratus, a felesége sövényfalvi jószágán tartozkodó Homoródszentpáli Szentpáli István ellen indított, azzal vádolván őt, hogy 1638. évben a fejedelem gyulafehérvári nagy palotájában illetlen disputációt kezdvén, a mi Urunk Jézus Krisztust magához hasonló embernek nevezte. Lőn erre nagy botránkozás és szörnyűködés a tanácsurak, az igaz orthodoxa religio főpapjai, meg az udvari bejárók között. Maga Rákóczi György az öreg fejedelem is hátat fordított neki, jóllehet, mint nagy törvénytudót, okos tanult embert, és a titkos levéltár őrét sokra becsülte, s egyszer-másszor, fontos politikai ügyekben a fényes Portára is küldözgette. Hiába igyekezett aztán Szentpáli nagy vakmerő beszédjének okát és magyarázatját adni, sok erős argumentumokkal, szentírásbeli helyekkel és külső országbeli doctorok írásaival bizonyítgatván, hogy ő csak az igazi unitaria religio értelmében szólott,

a fejedelem szóba sem állott vele többé, és nem bánta, hogy mint Isten káromló törvénybe idéztessek. A pör felvétel alkalmával Szentpáli azt kívánta, hogy theológiai kérdéstről lévén szó, az ügy az unitárius püspök és a synodus elébe vitessék és papi tisztviselők ítéljenek felette, mikor pedig visszautasították, az ország törvénye mellé kéredzett, hogy a jövődő kolozsvári gyűlésen ítélőmester lássa meg a dolgát, a mire nézve már a fejedelemtől is engedelmet kapott. A derék szék azonban, úgy gondolván, hogy csak húzni, halasztani akarja a dolgot, elrendelte a pör felvételét, és a vármegye prokátora, előterjesztvén a vádat, mint nyilvános Isten káromlónak, fejét követelte.

Szentpáli azonban azzal védekezett, hogy ő semmit sem szólott az Úr Jézus Krisztus méltósága ellen, mert azzal, hogy a szent írás szavai szerint igaz embernek mondá, sem istenségét sem isteni hatalmát nem tagadta. Sőt éppenséggel azt akarta, a maga hitvallása szerint bebizonyítani, de a fejedelem nem várta meg a disputatio végét és nem adott helyet mentségének. Az unitárius vallást az ország már befogadta és ő is csak azt hiszi a Krisztus felől, a mit az unitárius atyafiak általában hisznek és vallanak. Sohasem mondta azt, hogy a Krisztust nem kell invocálni, és igazi emberi voltát állítva, azt a kifejezést, hogy "csak olyan" nem használta, hanem "emberi Jézus Krisztusnak" mondotta. Máskülönben gondolatait és szavainak értelmét ő van hivatva megmagyarázni, - távol állott tőle az istenkáromlás szándéka.

Kissé rabulistikus, mindazáltal okos és meggyőző beszédjére a felperes prokátora röviden csak ezzel válaszolt: 'Mostan nincsen az a kérdésben, hogy micsoda ratiókkal disputáltál és mit vallasz, hanem csak az, hogy mondtad-e azokat a szokat? mert nem kellett volna absolute és directe hasonlítani magadhoz a Krisztust.' Annak utána a bizonyítási eljárás elrendelését kérte, a mit a bíróság el is rendelt.

De a nagy érdekű pörnek, melyhez hasonló talán csak az Erdélyben kegyetlenül üldözött szombatosok történetében fordul elő, befejezését nem ismerjük. A jegyzőkönyvekben többé nincsen nyoma és valószínű, hogy nem is hoztak ítéletet benne. Annyi bizonyos, hogy Szentpáli István sem a fejét, sem a jószágát nem vesztette el, hanem ezután még sokáig élt, és Rákóczi György halála után a fejedelemasszony is nagy becsületben tartotta, mint bonorum directorát. De alighanem kilépett az unitáriusok gyülekezetéből, mert gyermekei már reformátusok voltak. Máskülönben Lorántffy Zsuzsánna sem szívlelte volna.¹⁹

JEGYZETEK

¹ *Utazások a régi Európában.* Binder Pál kiadása. B. 1976. 112.

² Történelmi Tár (T. Tár), 1891. 185-188.

³ T. Tár 1894. 83, 88.

⁴ T. Tár 1909. 392-393. (Instructio egregii Stephani Szentpáli ad generalem Polanicæ Konjec - polskium expediti internuntii nostri).

⁵ *Utazások a régi Európában,* 114-117.

⁶ T. Tár 1909. 395-396. (Instructio Stephani Szentpáli tertis videlicata anno Domini 1636, 15 Sept).

⁷ Erdélyi Múzeum 1900, 470, 526, 611.

⁸ Szilágyi Sándor: Actes et documents pour servir a l'histoire de l'alliance de George Rákoczy prince de Transylvanie avec les francais et les suedois dans la guerre de trente ans. Bp. 1874. 489.

⁹ Szilágyi Sándor: *Levelek és okiratok I. Rákóczi György keleti összeköttetései történetéhez.* Bp. 1883. 300-314, 918-919; *Utazások a régi Európában,* 113.

¹⁰ Ötvös Ágoston: *Rejtelmes levelek első Rákóczi György korából Kolozsvárron, 1848.* 38. (Jelentés Gyarmatról 1644), 39-41. (Jelentés Putnokról), 45-46 (Buda 1644), 50 (Sárospatak).

¹¹ *Utazások a régi Európában*, 117-120.

¹² Régi Magyar Költők Tára (RMKT) XVII/13. 543.

¹³ Magyar Történelmi Tár 18 (1871). 179-183 (1692: Infamitatem Pasquilli contra Dominum quandum Teleki a Domini Sz.-Pali summa ac inopia comminatione scripta passimque divulgati in comitis Cibiniensibus publice etc. Quod ad negotium Francisci Sz.-Páli attinet, si famosi illius libelli animo ipse author deprehendetur, quod secundum leges, et Consuetudinem Transilvanicam ipsi per Dominum Telekianum legitime impingendum est, feret emnio suam).

¹⁴ Jakab Elek: *Az utolsó Apafi M. T. Tár 21* (1875). 269-270 (qui post mortem defuncti mei Parentis conscripsit contra honorem ejusdem quemdam Libellum amnibus honestis reprehensibilem - famoso libello honori et reputationi ejusdem derogare).

¹⁵ RMKT XVII/13, 12-13 (Ad siculus), 13-14 (Ad saxones), 15-16 (Ad valachos), 31-33 (Ad unitarios).

¹⁶ Történelmi Lapok I. (1874), 302.

¹⁷ *Négyszáz év 1568-1968.* Emlékkönyv az Unitárius Egyház alapításának négyszázadik évfordulója alkalmából. II. kiadás. Kolozsvár-Napoca, 1979, 28.

¹⁸ Dán Róbert: *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon.* Bp. 1987. 305-311.

¹⁹ Tóth Róbert: *Komáromy András 1915. évi jelentései a vármegyei levéltárak helyzetéről.* Levéltári Szemle 1982/1. 187.

Molnár Lehel

AZ ŐSZI HÁLAADÁSI ÚRVACSORAOSZTÁS IDŐPONTJA

Az unitárius egyházban évente négy alkalommal osztanak úrvacsorát: karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor és az őszi hálaadás napján. Az őszi úrvacsoraosztás időpontjának meghatározásával az 1694. június 20-án Tordán tartott Zsinat alábbi határozatában találkozunk:

"Deliberatum in hoc Synodo, ut deinceps singulis annis quatuor vicibus, in tribus festis, et ante diem D. Michaelis die Domini usurpetur S. Coena in omnibus Ecclesiis."

Magyar fordításban: "Ezen a Zsinaton az a döntés hozatott, hogy mostantól minden évben négy alkalommal, a három ünnepen, valamint Szent Mihály napja előtti vasárnapon szolgáltatassék ki az úrvacsora minden egyes egyházközségben."¹

Csaknem fél évszázad múlva, 1738. január 10-én a szintén Tordán tartott Generale Consistorium ² a következő határozatot hozta:

"Az őszi Communiót minden Atyafiak usurpálják, Sz[ent] Mihály nap előtt, az mely vasárnap legközelebb esik, azon az napon, ha pedig vasárnap esik Sz[ent] Mihály napja, akkor az leszen az Communiónak ideje."³

1779. január 16-án a Generale Consistorium kimondta, hogy az úrvacsoraosztás legyen az Ágenda szerint: "Hogy a ... Coena Domini ... administratio minden Ekklesiában egy formán lehetne, e végett adatott vala ki a Generale Consistorium Ágendát ez előtt egy néhány esztendővel; mindazonáltal úgy